

El llatí a Catalunya al segle XVIII¹

Alejandro Coroleu

1. Consideracions generals

Durant el segle XVIII els estudis clàssics a Catalunya van seguir molt sovint les vicissituds polítiques i socials del país. La Guerra de Successió i la repressió felipista a principis de la centúria, i els conflictes amb França, a les darreries del segle, són prova de les convulsions que van sacsejar el Principat al llarg del Setcents. Totes aquestes circumstàncies polítiques van influir també en el panorama intel·lectual de la Catalunya del moment. Més concretament en l'àmbit dels nostres estudis, l'abolició de la Universitat de Barcelona el 1714 i el seu trasllat a Cervera, i, especialment, la dissolució de la Companyia de Jesús, l'any 1767, van determinar de manera directa els estudis sobre l'Antiguitat clàssica, a més del conreu i l'ensenyament de la llengua llatina.

En aquest article voldria presentar precisament una sèrie d'observacions sobre el paper que el llatí va jugar a Catalunya al segle XVIII. La meua exposició no pretén ser, però, una història de la filologia llatina a la Catalunya del Setcents, amb llistes de noms de llatinistes més o menys il·lustres, ni oferir una visió panoràmica de la literatura llatina de l'època. He dividit el meu treball en dues parts, conscientment desiguals en extensió. El gruix de la meua exposició anirà dedicat a la difusió dels autors clàssics llatins en l'àmbit de l'ensenyament i en el món de la impremta. Passaré després a fer unes observacions molt breus sobre l'ús del llatí com a llengua de propaganda política a la Catalunya de l'època.

La Universitat a banda, a principis del segle XVIII, la institució acadèmica de més prestigi a Barcelona era el Col·legi de Cordelles o Seminari de Nobles, situat al capdamunt de la Rambla, al costat de Betlem². L'any 1635 Alexandre

1. Aquest treball prové de la recerca desenvolupada dins el projecte d'investigació HUM2004-02159 del Ministeri d'Educació i Ciència.
2. Vegeu Antoni BORRÀS i FELIU 1993: 203-12.

de Cordelles va transferir el control de l'escola als jesuïtes, els quals, l'any 1662, la van amalgamar al Col·legi de Betlem. Els Estatuts del Col·legi responien substancialment als preceptes pedagògics de la *Ratio Studiorum* jesuítica de 1599. Arran del tancament de la Universitat de Barcelona, el Col·legi va romandre el centre d'ensenyaments més important de la ciutat. Era l'única institució, per exemple, que podia oferir cursos avançats de gramàtica i filosofia. En ser dissolta en 1767 la Companyia de Jesús, Cordelles va passar a ser dirigit per professors del Seminari Episcopal, que havia encetat les seves activitats unes dècades abans i en el qual s'havien establert professors que no van poder passar a Cervera, un cop clausurada la Universitat de Barcelona per ordre de Felip V³.

Quant a l'ensenyament superior, l'abolició de la Universitat de Barcelona després de la Guerra de Successió va provocar el pas, a partir de 1717, de tots els estudis a Cervera⁴. El pla d'estudis de la universitat certerina de 1726 establia, a més d'una càtedra de retòrica, quatre cursos de llatí, en perfecte paral·lelisme amb els de grec, tots en quatre graus: mínims, menors, mitjans i grans. Felip V atorgà a la Universitat l'exclusiva d'impressió de llibres docents. Això explica la davallada, pel que fa a l'edició de textos clàssics, a Barcelona, on, entre 1720 i 1760, amb prou feines se'n publiquen deu títols (sobretot títols de llibres emprats a escola), situació que canviarà, però, després de l'edecte d'expulsió i gràcies en part a l'activitat de la impressora barcelonina Eulàlia Piferrer.

Malgrat el seu servilisme, a Cervera es va produir a mitjan segle XVIII una cultura de nivell alt, que va afavorir el conreu dels clàssics. N'és prova el volum, certament considerable, d'edicions de textos llatins. L'esplendor de la Universitat va durar però com la vida del seu llatísta més conspicu, Josep Finestres i Monsalvo, catedràtic de Dret i historiador que va compilar les inscripcions romanes de Catalunya (*Sylloge inscriptionum Romanarum*, Cervera 1762)⁵. Format al Col·legi de Cordelles i amic de Maians, Finestres va encoratjar la creació d'una escola o facultat per a impulsar els estudis de l'antiguitat i va estimular la creació en grec i llatí. L'expulsió dels jesuïtes i la mort de Finestres l'any 1777 van ser cops molt forts per a Cervera perquè molts ensenyaments hi van quedar desatesos, especialment els d'Humanitats.

El gust clàssic i l'atenció als textos de l'Antiguitat greco-llatina van ser conreats en una altra institució cultural, la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, continuadora de les antigues Acadèmia dels Desconfiats i Acadèmia literària de Barcelona. La recuperació dels clàssics llatins hi és present sobretot mercès als interessos d'un grup d'acadèmics actius a finals del Setcents que, en una sèrie de discursos pronunciats al si de l'Acadèmia, prenen els poetes romans com a models literaris i com a exemple de moral per al jo-

3. Per a una visió general dels estudis llatins a Cervera vegeu Josep A. CLÚA I SERENA 1996.

4. Vegeu Ferran SOLDEVILA 1938.

5. Vegeu Ignasi CASANOVAS 1953, i Josep A. CLÚA I SERENA 1996.

vent⁶. De fet l'Acadèmia de Bones Lletres va intentar la redacció d'un diccionari llatí-català, alguns materials del qual van veure la llum al segle XIX.

2. Ensenyament de la llengua llatina i edicions de clàssics llatins

L'any 1706 es va publicar a Barcelona, a la impremta d'Antoni Lacavalleria, una edició del llibre primer dels *Tristia* d'Ovidi. A començaments del XVIII l'interès a la capital catalana pels poetes del segle d'or romà no es va limitar, però, a Ovidi. Quatre anys després Bartomeu Giralt posava tot Virgili en llatí (inclòs el llibre tretzè de l'*Eneida*) a l'abast del públic lector. Aquell mateix any començava a circular també una antologia barcelonina de cartes breus de Ciceró. El volum, que es venia a la llibreria de Joan Pau Martí de la Plaça de Sant Jaume, havia de competir però amb una altra selecció de la correspondència (i dels discursos) ciceronians publicada també a Barcelona l'any 1710⁷.

El ritme de publicació i els autors triats pels impressors locals no ens hauria de sorprendre. Virgili, Ovidi i Ciceró eren, des de feia molt temps, textos escolars i els estampadors barcelonins de les primeres dècades del segle XVIII eren ben conscients dels usos que se'n podia fer a les aules. A tall d'exemple, el recull de Joan Pau Martí de les epístoles de Ciceró anava adreçat als alumnes del Col·legi de Cordelles de la Companyia de Jesús («in gratiam collegarum et alumnorum Collegii Beatae Mariae et Divi Jacobi de Cordelles Societ. Jesus»). Homes com Martí cobrien, doncs, la demanda del públic local i treballaven en col·laboració estreta amb mestres i professors mancats d'edicions individuals (sovint, exemplars d'epistolaris i de poemes llatins). Això explica en molts casos l'existència, per exemple a Barcelona, de diferents edicions d'una mateixa obra publicades en una mateixa ciutat per dos o tres impressors diferents en un període de temps molt reduït.

Normalment a l'escola la preocupació més immediata era aprendre els fonaments de la llengua llatina, a sis o set anys. El primer pas era la memorització de les declinacions i conjugacions. Hi ajudaven obres destinades a enriquir el lèxic de l'estudiant, diccionaris o *thesauri*, com el *Diccionari llatí-català* del catedràtic de retòrica Pere Torra, reimprès l'any 1726 (*Dictionarium seu thesaurus catalano-latinus verborum ac phrasium auctore Petro Torra*, Barcelona: Piferrer, 1726). A continuació els alumnes estudiaven les regles de la sintaxi. Per a aquesta pràctica el manual emprat més sovint era l'*Arte* de Nebrija, publicat, per exemple, a Barcelona l'any 1715 i utilitzat pràcticament sense interrupció durant tot el segle XVIII, pels docents barcelonins i gironins,

6. Són els documents exhumats per Mireia CAMPABADAL I BERTRAN 2006.

7. Són, respectivament: *Publii Ovidii Nasonis liber primus*, Barcelona: Antoni Lacavalleria, 1706; *Publii Vergilii Maronis Opera*, Barcelona: Bartomeu Giralt, 1710; *M. Tullii Cicero-nis... epistolae*, Barcelona: Francesc Guasch, 1710 i *M. Tullii Cicero-nis orationes et epistolae selectae*, Barcelona: Joan Pau Martí, 1710.

i pels catedràtics de Cervera⁸. Sovint el llibre de Nebrija va ser adaptat a ambients i circumstàncies locals: l'edició de les *Introductiones latinae* de Maria Martí l'any 1727 era per a ús exclusiu dels candidats en gramàtica del Col·legi de Cordelles, per als quals la impressora barcelonina va preparar un volum «in commodiorem rationem» (edició bilingüe, afegit d'índexs, etc). A més del *Arte* de Nebrija, un dels textos gramaticals llatins més difosos en els ambients escolars i universitaris del XVIII català és la *Sintaxi* del valencià Joan Torrella, publicada per primer cop el 1571 i amb nombroses reimpressions a partir de 1700⁹. Sabem que molts docents van utilitzar la sintaxi de Torrella com a manual de classe, tot i que possiblement es tractava d'un text massa avançat per a segons quins nivells, com es desprèn de l'advertència que ens fa el curador de l'edició barcelonina de 1701: «con anotaciones en romance castellano, para que los estudiantes la puedan aprender con mucha facilidad» (f. 1r). Per tal d'acabar d'assimilar bé els elements més bàsics de la gramàtica i sintaxi llatines, hom llegia a més textos molt senzills. De la impremta d'Eulàlia Piferer en van sortir, per exemple, dues edicions de les faules de Fedre (una en llatí i una altra en versió castellana) i un recull d'històries de l'Antic Testament, «ad usum eorum qui Latinae linguae rudimentis imbuuntur»¹⁰.

L'estadi següent era normalment la redacció de passatges de prosa més o menys llarga en llatí, primer frases curtes i després textos més llargs. Aquest era el moment en què als alumnes se'ls exigia redactar diàlegs i cartes en llengua llatina. Aquest exercici es concebia com a l'última tasca de l'ensenyament gramatical. Per als diàlegs un instrument emprat a bastament eren els *Col·loquis* de Vives, text que, ateses les recances dels jesuïtes envers l'humanista valencià, és absent a Cervera, però molt difós a altres ciutats catalanes, com ara a Girona, on Jaume Bro n'imprimeix tres edicions amb índexs en llatí, castellà i català¹¹.

Per la seva banda, la carta es definia com el context on l'alumne exhibia la seva elegància llatina. Precisament, per ensinistrar els estudiants en la redacció de lletres llatines, era necessari l'ús de manuals de retòrica, sobretot de consells sobre com escriure un document epistolar. L'aversion dels jesuïtes envers Erasme desaconsellava, i fins i tot prohibia, l'ús del manual més influent en aquest camp, el *de conscribendis epistolis* de l'humanista de Rotterdam. No hi faltaven, però, alternatives dins la pròpia Companyia de Jesús. Un dels textos més difosos en aquest sentit (n'hi ha una edició a Cervera l'any 1748) és l'obra del jesuïta François Antoine Pomey (1636-73), intitulada *Novus can-*

8. N'hi ha moltes edicions a les tres ciutats: per exemple, *Aelii Antonii Nebrissensis grammaticarum institutionum libri quatuor*, Barcelona: Joan Piferer, 1715; Barcelona: Maria Martí, 1727; Girona: Miquel Bro, entre 1726 i 1764; Cervera: Manuel Ibarra, 1750.

9. *Syntaxis seu compendiarium partium orationis institutio a Joanne Torrella*. N'hi ha quatre edicions a Cervera (1739, 1740, 1758 i 1761) i sis a Barcelona (1701, 1710, 1732, 1750, 1760 i 1789).

10. *Aesopi fabulae ex quinque Phaedris libris selectae, grammaticae rudimenta imbuendis aptatae*, Barcelona: Eulàlia Piferer, 1770; *Fábulas de Fedro*, Barcelona: Eulàlia Piferer, 1785, i *Selectae e Veteri Testamento historiae*, Barcelona: Eulàlia Piferer, després de 1760.

11. Joan-Lluís VIVES, *Dialogi*, Barcelona: Pere Escuder, 1753; *Dialogi cum indice latino, hispanico et catalano*, Girona: Bro, 1755, 1762, 1781.

didatus rhetoricae. És un llibre que vol ajudar al lector a redactar frases llargues en llatí, expressant-hi un mateix concepte de manera diversa.

No era infreqüent tampoc que un professor redactés el seu propi tractat per escriure cartes en llatí. Aquest és el cas de Segimon Comas, estudiat per Albert Rossich¹². Catedràtic a la Universitat de Barcelona entre 1709 i 1713, Comas és a més l'autor d'uns apunts manuscrits de retòrica basats en els preceptes i discursos ciceronians. L'obra va tenir una gran acollida fins al punt que se'n va publicar una edició barcelonina en estampa l'any 1779 (*Ars rhetorica in usum scholarum Collegii Episcopalis Barcinonensis*). Crec que l'activitat de Comas a l'Estudi General de Barcelona a partir de 1709 va determinar d'una manera molt directa la publicació aleshores d'edicions parcials de les obres de Ciceró, sobretot de cartes i discursos.

El model epistolar per excel·lència era sens dubte Ciceró, considerat a més un autor de traducció relativament fàcil. Una nota manuscrita a la primera pàgina de l'edició suara esmentada de la correspondència de Ciceró de 1710, a la Biblioteca del Seminari de Barcelona (sign.: 871 Cic), palesa l'ús del volum pel «praeceptor tertiae classis grammaticae», probablement el catedràtic de tercer any, quan els alumnes havien après ja les estructures sintàctiques més bàsiques. De fet, d'ençà dels primers anys del segle, edicions de les cartes i dels discursos ciceronians inunden el mercat editorial català, a Barcelona i Girona, i posteriorment a Cervera. La tipologia dels volums en qüestió no es redueix, però, a un únic patró. Tot i que les antologies amb el títol d'*Orationes et epistolae selectae* (o només *Orationes selectae*, Barcelona 1790) són els volums que es publiquen amb més freqüència al llarg del Setcents a Catalunya, hom hi troba també edicions que es fan ressò de pràctiques filològiques de major volada¹³. A tall d'exemple, de l'edició de les *Familiars* de Ciceró a cura de Paolo Manuzio n'hi ha només a Cervera, com a mínim, tres impressions, amb tot l'aparat típicament humanístic del tipògraf venecià (comentaris erudits, propostes de conjectures manuscrites, etc), senyal que el text anava adreçat a un tipus de lector molt diferent del lector dels reculls esmentats abans¹⁴. Un cas semblant són les nombroses edicions (sobretot a Cervera, on en trobem, si més no, cinc en menys de cinquanta anys) d'un altre tipus de recull ciceronià, també de cartes i discursos, però preparat a partir de l'edició monumental dels *Opera omnia* ciceronians a cura de Cornelis Schrevel (1608-64). Els professors cerverins, tal vegada enlluernats pel prestigi del filòleg holandès, van encarregar a impressors locals, com ara Ibarra, una selecció dels textos inclosos en l'edició de Schrevel¹⁵.

12. Albert ROSSICH 2007.

13. Ciceró, *Epistolae selectae*, Barcelona: Jaume Batlle, 1702, Guasch, 1710; Cervera: Manuel Ibarra, 1743, Impremta de la Universitat, 1770; i Ciceró, *Orationes et epistolae selectae*, Barcelona: Martí, 1710, Giralt, 1722; Cervera: Antonia Ibarra, 1759.

14. *Marci Tulli Ciceronis epistolarum quas appellant familiares libri XVI*, Cervera: Manuel Ibarra, 1721 [i 1750, 1762]; Girona: Joan Piferrer, 1708.

15. *Orationes et epistolae selectae iuxta accuratissimam editionem Cornelii Schrevelii*, Cervera: Josep Faig, 1724 [i també 1742, 1750, 1767, 1774].

Crec que Ciceró és un bon exemple de les pràctiques d'impressió, quant als autors clàssics llatins, del Setcents català. Malgrat les normatives, no hi ha usos uniformes i les aplicacions pedagògiques assignades a un autor determinat depenen normalment de les circumstàncies diguem-ne locals. Així, un mateix text pot ser objecte d'estudi en nivells diferents i amb finalitats molt diverses. En el cas de Ciceró, s'hi barregen, d'una banda, necessitats i circumstàncies molt concretes (edicions preparades només per a una determinada institució o per a un tipus d'ensenyament molt particular, textos amb resums en castellà), i, d'una altra, interessos i ressons europeus, més propis de l'alta filologia dels segles XVI i XVII.

La comprensió del sentit de l'original llatí venia molt sovint garantida per la traducció, que seria el quart estadi. A Cervera el catedràtic de tercer any havia de fer traduir autors fàcils del llatí al castellà dins l'ensenyament de retòrica. Hi explicava, per exemple, les *orationes* selectes de Ciceró¹⁶. De l'ús de Sant Jeroni o de Ciceró per als exercicis de traducció a aquestes alçades del currículum en són prova a més les edicions de la correspondència d'ambdós autors en sengles edicions publicades a Barcelona, respectivament, l'any 1773 i a començaments de la dècada dels 80¹⁷. Es tracta, per regla general, de tries de cartes que presenten una detallada taula de matèries a les primeres pàgines del volum. Cada carta hi va precedida d'un encapçalament resumint-ne el contingut en castellà. Aquesta disposició, i el públic al qual anaven adreçades aquestes edicions («para el uso de las clases de Barcelona»), sembla confirmar el seu caràcter propedèutic. L'ús del castellà en aquest tipus d'edicions és un fenomen tardà, més típic de l'últim quart del segle, sobretot arran de l'ordre de Carles III de 1768 que prescrivia l'obligatorietat d'ensenyar la llengua llatina en castellà. Val a dir però que la pressió de l'Estat borbònic ja havia propiciat, anys enrere, l'expansió del castellà en l'àmbit educatiu, especialment a través dels jesuïtes.

Un cop dominades la sintaxi i la redacció, els estudiants havien de llegir i assimilar bé els autors més importants de la llatinitat. Respecte a la tria de textos poètics, Virgili i Ovidi podien servir com a lectura prèvia i preparatòria a la composició de versos llatins per part de l'alumne o a la traducció del llatí al castellà. No és estrany, així, que des dels anys inicials del segle XVIII els impressors catalans publicuessin a bastament edicions de tots dos poetes (d'Ovidi n'hi ha, fins i tot, una versió catalana manuscrita d'un parell d'*Heroides* a cura de fra Agustí Eura el 1753)¹⁸. Ovidi i Virgili amb dues diferències importants, però. Virgili, autor per a la tercera classe, acceptat sense canvis, mentre que Ovidi, autor per a la quarta classe, havia de ser expurgat. El corpus virgilià mereix tres edicions senceres al llarg del segle a

16. Vegeu Josep A. CLÚA I SERENA 2001: 47.

17. *Epístolas selectas de San Jerónimo*, Barcelona: Eulàlia Piferrer, 1773, i *Cartas de Cicerón con breves notas y argumentos en castellano para uso de las clases de Barcelona*, Barcelona: Eulàlia Piferrer, entre 1775 i 1796.

18. Hi ha una edició del text a cura d'Antoni COMAS 1985: 166-79.

més d'una traducció castellana amb comentaris de l'any 1771 a cura del gironí Pere Bes i Labet, professor de Lletres Humanes a Barcelona¹⁹. Per la seva banda, Ovidi ha de passar molt sovint l'examen de la censura eclesiàstica: mentre que «obstant» –és clar– les *Metamorfosis* i l'*Ars*, són acceptats els *Fasti* i els *Tristia* ²⁰.

Els mestres havien, doncs, d'escollir bé els textos i excloure'n els que podien corrompre els costums dels estudiants. Precisament, segons el redactor del colofó de l'edició abans esmentada dels *Tristia* de 1706, els versos de l'exili d'Ovidi, «supra caetera sua poemata», constituïen material molt adient per «formar el tarannà dels joves estudiants sense detriment de la pietat cristiana» («ad efformandos mores citra pietatis Christianae iacturam»). Per als lectors més joves hom podia prescriure textos llatins de poetes renaixentistes de caire cristià com ara el poema *De moribus puerorum* de Giovanni Sulpizio i els *Disticha* de Michele Verino, publicats tots dos a Girona²¹. Es tracta d'autors escolars perquè compleixen dos requisits molt importants: bon llatí i matèria decorosa. El respecte a la pietat cristiana el garantien a més les edicions de poetes expurgats, com ara l'Horaci cerverí de 1751 i 1766, a partir de l'edició del jesuïta francès Joseph Juvency, de caràcter clarament didàctic²². O els epigrames de Marcial, «ab omni rerum obscenitate verborumque turpitudine vindicata», publicats tres vegades a Cervera a partir de 1730²³. Que un autor no comptés amb edicions locals no vol dir que no fos llegit i estudiat. És el cas, per exemple, de Juvenal, edicions del qual van arribar a Cervera l'any 1741. És un poeta molt utilitzat per Finestres, per a la interpretació de situacions i problemàtica judicial²⁴. Finalment, quant a qüestions de poètica, no hi havia res millor que familiaritzar l'alumne amb els preceptes de l'*Ars poetica* d'Horaci. La utilitat del poema horacià es remarcada, per exemple, per Bes i Labet, qui va preparar una traducció castellana del text l'any 1768²⁵. Per a la qüestió de l'accent o prosòdia era del tot recomanable l'obra del jesuïta portuguès Manuel Alvarez²⁶.

El llistat d'edicions presentat dibuixa un panorama molt desigual. Ciceró, Vir-

19. Virgili, *Opera omnia*, Barcelona: Giralt, 1710; Cervera: Manuel Ibarra, 1737, 1743, i *Bucòlicas de Publio Virgilio Marón*, Girona: Bro, 1771. Sobre la traducció de Bes i Labet de les *Bucòliques* vegeu Dolors CONDOM I GRATACÒS 1983. Sobre els intents de renovació pedagògica de Bes i Labet, vegeu CONDOM I GRATACÒS 1996.

20. Una i dues edicions respectivament, totes tres a Barcelona: *Tristia*, 1706 (només llibre primer, vegeu n. 7) i entre 1775 i 1793 (els cinc llibres, a cura d'Eulàlia Piferrer); *Fasti*, *Tristia*, *De Ponto*, *Ibis*, *Ad Liviam*, Teixidor, 1738.

21. Michele Verino, *Disticha*, i Giovanni Sulpizio, *De moribus puerorum*, Girona: Jaume Bro, s.d.

22. *Quinti Horatii Flacci carmina expurgata et accuratis notis illustrata, auctore Josepho Juvencio*, Cervera: Ibarra, 1751, 1766.

23. *Marci Valerii Martialis epigrammata ab omni rerum obscenitate verborumque turpitudine vindicata*, Cervera: Manuel Ibarra, 1730, 1731, 1743.

24. Vegeu Josep CLOSA 1992.

25. *Arte poética ... traducida al idioma español e ilustrada con notas de erudición por P. Bes i Labet*, Girona: Bro, 1768.

26. *Prosodia*, Barcelona: Joan Piferrer, 1715; Cervera, Ibarra: 1722 i després de 1736.

gili i Ovidi hi estan ben representats. Hi ha, però, absències molt importants que el lector ja haurà identificat. Hi falta, per exemple, Terenci, rebutjat pels jesuïtes «porque es enemigo peligroso de la castidad»²⁷. Hom tampoc no hi troba edicions d'historiografia romana, llevat d'una traducció castellana de Nepot i d'un compendi de textos d'historiadors antics²⁸. Aquest catàleg no crec, però, que ens doni una imatge tan pobra del conreu dels clàssics llatins a Catalunya en el segle XVIII com se sol afirmar. El gruix d'autors clàssics llatins era, des de feia molts anys, a l'abast de lectors catalans en l'original o en traducció.

Potser la mala fama del segle prové al capdavall dels usos que, de la literatura llatina, se'n feia a les aules. No sembla en aquest sentit que la presència d'autors llatins al mercat editorial dels Setcents català garantís un aprenentatge correcte de la llengua de Roma. Els mètodes emprats eren, si més no, il·lògics perquè als alumnes se'ls obligava a escriure en llatí quan encara no dominaven les estructures bàsiques de la llengua. L'ensenyament, si fem cas de les paraules de Cir Valls i Geli, catedràtic del Seminari a Girona, havia esdevingut a més feixuc i massa prolix en regles gramaticals²⁹. En el seu *Método práctico y fácil para promover los estudios de Latinidad y Bellas Letras* de 1790 Valls recomana precisament:

«Degense de ojear tanto a los Priscianos, Servios, Donatos, Valas, Albares, Tesauros i otros varios, que sientan centenares de reglas para la construcción de nombres, verbos, participios, i se impugnan mutuamente sobre cien bagatelas i hagan familiarizar a los niños con los Fedros, Terencios, Nepotes, Tulios, Livios, Césares, Virgilibios, Horacios i otros elegantes escritores ... i vean como se pone la latinidad, la retórica i la poesia en un pie mas respetable i como se mejora la instruccion de la juventud»³⁰.

El testimoni de Valls i Geli respon a intents, tot aprofitant el buit deixat pels jesuïtes, de corregir errades metodològiques en la instrucció de la llengua llatina. Per tal d'aturar l'enfonsament d'institucions com Cordelles, el bisbe de Barcelona, Josep Climent, va proposar reformes de caire pedagògic al si del Seminari. Trobem quelcom de semblant a Girona, on, després de l'expulsió dels jesuïtes, el Seminari Episcopal va ser dotat de càtedres de llatinitat, gramàtica i retòrica pel bisbe Lorenzana³¹.

A Barcelona els intents de reforma van culminar en una proposta feta per Josep Pau Ballot, professor de retòrica al Seminari, en un opuscle publicat l'any

27. Vegeu Josep A. CLÚA I SERENA 2001: 52.

28. *Vidas de los varones ilustres que escribió en latín Cornelio Nepote... traducidas por D. Rodrigo de Oviedo según la edición de Amsterdam de 1706*, Barcelona: Joan Piferrer, entre 1722 i 1749; i *Selectae e profanis scriptoribus historiae*, Barcelona: Eulàlia Piferrer, 1780.

29. Vegeu Josep CLOSA 1980.

30. Cir Valls i Geli, *Método práctico y fácil para promover los estudios de Latinidad y Bellas Letras*, Barcelona: F. Surià i Burgada, 1790, p. 11.

31. Vegeu Santiago MARQUÈS 1985.

1782. Són les *Reflexiones oportunas para el uso y manejo de la lengua latina ... dirigidas a las clases de Gramática y Retórica del Colegio Pontificio y episcopal de Barcelona*. Ballot es queixa de l'excessiva memorització a què estan sotmesos els alumnes i proposa l'alternança de teoria i pràctica:

«La gramática y los autores han de caminar a la par: pues ni la lección de los buenos autores sin el arte, ni el arte sin la profunda lección de los buenos autores bastan para formar un perfecto gramático»³².

Quant a la traducció, Ballot assenyala la conveniència de fer ús de textos bilingües, i per a la composició, a una edat més avançada del normal, recomana traduir primer del llatí al castellà i tornar a traduir els mateixos textos a la inversa³³.

3. Llatí i propaganda política

Passo ara a parlar del llatí com a instrument de propaganda política al segle XVIII, especialment durant la Guerra de Successió. No és el meu propòsit descriure els principals episodis del conflicte ni fer balanç del govern de qui va ser proclamat Carles III pels catalans (l'Arxiduc Carles, 1705-1713). Recordem, només, que durant els anys de govern efectiu de l'Arxiduc, Barcelona fou capital cortesana, malgrat les penalitats de la guerra. La Guerra de Successió va esclatar en una abundosa literatura propagandística, en prosa i en vers, en català i en castellà, a favor del pretendent Habsburg, al voltant sobretot dels esdeveniments de 1705 (el desembarcament reeixit de l'Arxiduc a Barcelona) i de 1706 (el setge fallit dels exèrcits de les dues corones borbòniques sobre la capital del Principat)³⁴.

Durant la Guerra de Successió i després de 1714 la llengua llatina també va ser un vehicle eficaç de difusió dels postulats polítics del corrent austriacista. Vegem-ne un exemple. És el poema *Barcino a Carolo III, Hispaniarum rege, feliciter propugnata anno millesimo septingentesimo sexto 1706*, d'autor anònim³⁵. Es tracta d'un text que ha passat desapercbut, tot i que ens ha pervingut en, si més no, dos exemplars, a Alemanya i a Catalunya. Imprès a Barcelona per Rafael Figueró (?-1717), el poema, que consta de sis-cents

32. Josep Pau Ballot, *Reflexiones oportunas para el uso y manejo de la lengua latina....dirigidas a las clases de Gramática y Retórica del Colegio Pontificio y episcopal de Barcelona*, Barcelona: Eulàlia Piferrer, 1782, p. 42.

33. Sobre Ballot, vegeu Luis GIL FERNÁNDEZ 1981, d'on prové la cita de les *Reflexiones oportunas*.

34. Vegeu-ne exemples a Mireia CAMPABADAL I BERTRAN 2003, vol. 2: 199-209. Sobre les conseqüències polítiques dels setges de 1705 i 1706, vegeu Josep M. TORRAS I RIBÉ 1999: 127-75.

35. *Barcino a Carolo III, Hispaniarum rege, feliciter propugnata anno 1706* (Barcelona: Rafael Figueró, s.d.), exemplars a la Herzog August Bibliothek de Wolfenbüttel (Gi 4° 3) i a la Biblioteca Universitària de Barcelona (B.54/1/1). Preparam l'edició d'aquest text amb la Dra. Maria Paredes (UAB).

cinquanta-tres hexàmetres, està dividit en dos cants. El cant primer s'obre amb una descripció de la ciutat de Barcelona que evoca clarament els primers versos de l'*Eneida*; l'autor del poema compara la capital catalana (9: «Urbs antiqua manet princeps...») i el castell de Montjuïc, «quam veteres olim dixere coloni» (17), amb la ciutat de Tir virgílica [I, 12: «Urbs antiqua fuit (Tyrii tenuere coloni)»]. Segueix un elogi de l'Arxiduc i de les seves virtuts militars durant el setge reeixit de Barcelona l'any 1705. L'acció es trasllada ràpidament a l'atac al castell de Montjuïc a mans de les tropes borbòniques el mes d'abril de 1706 (117-232). L'autor descriu la resistència ferotge del poble de Barcelona i el valor que hi van demostrar els generals aliats (l'ambaixador portuguès, el mariscal austríac Antoni de Liechtenstein, i, especialment, el príncep Enric de Darmstadt, qui va morir durant la batalla). Llur heroisme no va poder, però, garantir la defensa de la capital catalana, que va estar a punt de caure a mans dels francesos. El cant primer conclou, tanmateix, amb una nota d'esperança amb l'anunci de l'arribada imminent de la flota anglo-holandesa (387-88: «Anglica quid Tethys simul, et quid Belgica virtus / nunc egere, canam; Pindi date carmina divae.»).

El cant segon comença amb una descripció de la primavera. L'arribada de les naus enviades per la reina Anna d'Anglaterra, lloada com a «pulcherrima Tethys» (405), assenyala el començament del bombardeig del camp francès (423-519) i la posterior fugida de la flota gal·la. Després de desembarcar a Barcelona sense trobar-hi cap oposició, els soldats britànics i holandesos destrueixen els darrers vestigis de resistència borbònica. Un eclipsi de sol (576-624) marca l'anunci de la desfeta de l'exèrcit francès, que es veu obligat a aixecar el setge de la ciutat i a retirar-se en una autèntica desbandada. L'última secció del poema inclou un catàleg dels herois aliats que lluitaren durant el setge, a més de versos finals en honor de l'emperador Josep I, germà del rei Carles III. Al llarg del poema l'autor del *Barcino a Carolo III propugnata* demostra familiaritat amb les convencions del gènere èpic. Catàlegs de guerrers, l'ús de profecies i auguris i d'elements mitològics per emmarcar la narració, i la inclusió de descripcions prolixes d'armes i escenes bèl·liques, són tots ells trets propis de l'èpica, presents també al text.

El poema sobre el setge de Barcelona va, però, més enllà d'una simple reelaboració del seu model virgilià i homèric. Tot i que va ser redactat immediatament després del setge de 1706, el *Barcino a Carolo III propugnata* no va ser publicat fins a, com a mínim, l'any 1708. Més concretament, fins a l'u d'agost d'aquell any, data de les noces entre Carles III i la princesa Elisabeth Christine de Braunschweig-Wolfenbüttel, a la qual l'autor del poema es refereix amb el nom de «regina» en alguns dels epigrames que acompanyen el text principal, entre els dos cants i en les últimes pàgines de l'edició.

Que el *Barcino a Carolo III* sortís de la impremta de Rafael Figueró no és a més fortuït. El 1706 la família Figueró va rebre el títol d'impressors reials. Això vol dir que va aconseguir l'exclusiva de l'edició de les gasetes oficials. La participació dels Figueró en la publicació del poema i la data d'aparició del text semblen indicar que el *Barcino a Carolo III propugnata* va actuar

com a instrument propagandístic i de difusió de l'austriacisme a Catalunya (i sobretot a Europa), precisament en un moment en què, després de la desfeta d'Almansa, el balanç de la guerra començava a capgirar-se a favor del futur Felip V.

Si he dedicat la segona part del meu treball al *Barcino a Carolo III propugnata*, ha estat per tal de palesar que la presència del llatí al segle XVIII a Catalunya no es redueix a edicions escolars, documents jurídics, tractats d'apologetica catòlica i escrits de devoció i pietat. La llengua llatina serveix també per difondre idees i postulats polítics al voltant d'esdeveniments del moment. El poema sobre el setge de Barcelona és prova al capdavant de la pervivència del món clàssic a la Catalunya del Setcents.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Antoni BORRÀS I FELIU, «La fundació del col·legi de Betlem de la Companyia de Jesús de Barcelona», *Pedralbes* XIII 2, 1993: 203-12.
- Mireia CAMPABADAL I BERTRAN, *El pensament i l'activitat literària del Setcents català* (2 vols.), Barcelona 2003.
- Mireia CAMPABADAL I BERTRAN, *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII: l'interès per la història, la llengua i la literatura catalanes*, Barcelona 2006.
- Ignasi CASANOVAS, S.J., *La cultura catalana en el siglo XVIII: Finestres y la Universidad de Barcelona*, Barcelona 1953.
- Josep CLOSA, «Aportació al coneixement de l'estat dels estudis clàssics al tombant del segle XVIII: l'obra de C. Valls i Geli», *Faventia* II 1, 1980: 113-27.
- Josep CLOSA, «Entorn de la lectura de Juvenal a la Catalunya del segle XVIII», a *Actes de l'homenatge a Dolors Condom: La tradició clàssica i didàctica del llatí a Catalunya*, Girona 1992: 169-76.
- Josep A. CLÚA I SERENA, «La difusió dels escriptors clàssics a la Universitat de Cervera del segle XVIII: Josep Finestres», a *Tradició clàssica (Actes de l'XIè. Simposi d'Estudis Clàssics)*, Mercè Puig Rodríguez-Escalona, ed., Andorra 1996: 263-82.
- Josep A. CLÚA I SERENA, «Anotacions sobre l'humanisme classicista jesuític a la Catalunya del segle XVIII: la Universitat de Cervera», *Calamus renascens* II, 2001: 43-75.
- Antoni COMAS, «Una traducció catalana d'Ovidi, de fra Agustí Eura», a *Estudis de literatura catalana (segles XVI-XVIII)*, Barcelona 1985: 166-79.
- Dolors CONDOM I GRATACÒS, «L'edició gironina de les *Bucòliques* de Virgili», a *Actes del VIè. Simposi de la Secció Catalana de la SEEC*, Barcelona 1983: 241-58.
- Dolors CONDOM I GRATACÒS, «El mètode de Pere Bes i Labet per a formar bons retòrics i versistes llatins», a *Tradició clàssica (Actes de l'XIè. Simposi d'Estudis Clàssics)*, Andorra 1996: 283-87.

- Luis GIL FERNÁNDEZ, *Panorama social del humanismo español (1500-1800)*, Madrid 1981.
- Santiago MARQUÈS, *L'ensenyament a Girona al segle XVIII*, Girona 1985.
- Albert ROSSICH, «Segimon Comas i Vilar, acadèmic i preceptista», a *El (re)descobriment de l'edat moderna: Estudis en homenatge a Eulàlia Duran*, edició a cura d'Eulàlia Miralles i Josep Solervicens, Barcelona 2007: 431-61.
- Ferran SOLDEVILA, *Barcelona sense Universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*, Barcelona 1938.
- Josep M. TORRAS I RIBÉ, *La guerra de Successió i els setges de Barcelona, 1697-1714*, Barcelona 1999.